

Atvinna eða atvinnuleysi

- afleiðingar og áhrif á ungt fólk -

Vilborg Þórey Styrkársdóttir

Lokaverkefni til BA-gráðu í félagsráðgjöf

Háskóli Íslands

Félagsvísindasvið

Júní, 2013

HÁSKÓLI ÍSLANDS

Atvinna eða atvinnuleysi

- afleiðingar og áhrif á ungt fólk –

Vilborg Þórey Styrkársdóttir

Lokaverkefni til BA-gráðu í félagsráðgjöf

Umsjónarmaður: Halldór S. Guðmundsson.

Háskóli Íslands
Félagsvísindasvið
Júní, 2013

Ritgerð þessi er lokaverkefni til BA-gráðu í félagsráðgjöf og er óheimilt að afrita ritgerðina á nokkurn hátt nema með leyfi rétthafa.

© Vilborg Þórey Styrkársdótir, 2013

Prentun: Háskólaprent ehf.

Reykjavík, Ísland 2013

Útdráttur

Ritgerð þessi fjallar um atvinnuleysi hjá ungu fólk á Íslandi um þessar mundir og hvernig megi vinna gegn langtímaatvinnuleysi sem að líkindum er vaxandi félagslegt vandamál eftir efnhagshrunið 2008. Umfjöllunarefni ritgerðarinnar er gildi vinnunnar með áherslu á ungt fólk og skaðsemi langtímaatvinnuleysis fyrir þann hóp. Fjallað er um hvaða úrræði eru í boði til að bæta atvinnubáttöku þessa fólks og hvernig nýta megi reynslu og rannsóknir til að finna lausnir á atvinnuleysisvandanum.

Lausnin er margþætt og úrræðin felast m.a. í stuðningi til menntunar, aðgerðum sem miða að því að draga úr brottfalli eftir grunnnám, sambætta starfsmenntun og bóknám, með það að markmiði að auka reynslu og færni ungs fólks í vinnu. Takmarkið er að koma ungu fólk sem fyrst til vinnu þar sem í vinnunni felst helsta aðlögunartæki samfélagsins. Hætt er við kynslóðaflutningi atvinnuleysis og lærðu hjálparleysi ef ungt fólk fær ekki vinnu.

Fjallað er um félagsfræðilegar kenningarnar tengdar vinnubáttöku og þær settar í samhengi við félagslega virkni og vinnumarkaðsaðgerðir. Skoðað er hvað breyttist með hrúninu, hvað var gert til að bæta atvinnuúrræði hérlandis, hvernig það var gert og hver staðan er í dag. Jafnframt er fjallað um hvers konar úrræði gætu mögulega nýst til að verjast atvinnuleysi og þá sérstaklega langtímaatvinnuleysi hjá ungu fólk á Íslandi í dag.

Efnisyfirlit

Útdráttur	1
Efnisyfirlit	2
1 Inngangur	3
2 Skilgreiningar	5
2.1 Atvinna	5
2.2 Heilsufar	5
2.3 Aðlögun	6
2.4 Menning	6
2.5 Atvinnuþátttaka	6
2.6 Atvinnuleysi í víðara samhengi, tilfærsla á milli kerfa.....	6
3 Þróun atvinnuleysis meðal ungs fólks fyrir og eftir hrun	8
3.1 Staðan á vinnumarkaði árin fyrir efnahagshrunið 2008	8
3.2 Scarring áhrifin í tengslum við atvinnuleysi ungs fólks	9
3.3 Staðan á íslenskum vinnumarkaði	9
4 Félagslegar afleiðingar vegna breyttra aðstæðna.....	11
4.1 Átakakenning	11
4.2 Vinnukenningar og verðmætasköpun einstaklingsins	12
4.3 Kenningin um félagsleg hlutverk einstaklinga tengt atvinnuþáttöku.....	12
4.4 Skaðleg áhrif atvinnuleysis og forvarnir:.....	13
5 Mismunandi úrlausnarmöguleikar og áhrif þeirra	16
5.1 Rannsóknir á mismunandi aðferðum til varnar atvinnuleysi:.....	16
5.2 Mikilvægi heilbrigðis í tengslum við atvinnuþáttöku	16
5.3 Félagsauður - hvati til aukinnar atvinnuþáttöku:	18
5.4 Vinnumarkaðsaðgerðir opinberra aðila til aukinnar atvinnuþáttöku	19
5.5 Aðgerðir samfélags fyrir atvinnuleitendur	19
5.5.1 Óvirkar aðgerðir.....	20
5.5.2 Virkar aðgerðir.....	20
5.5.3 Viðhorf þjónustubega til Vinnumálastofnunar	21
5.6 Tryggð, samviskusemi og frumkvæði - mikilvægir þættir tengdir atvinnuþáttöku .	22
5.7 Hlutverk félagsráðgjafar í úrlausnaraðgerðum	23
5.8 Vinnan sem aðlögunartæki	24
6 Lokaorð.....	25
7 Heimildaskrá.....	28

1 Inngangur

Á Íslandi skiptir atvinnuþátttaka miklu máli. Hér á landi hefur atvinnuleysi verið með minna móti en aftur á móti aukist hratt eftir efnahagshrunið 2008. Atvinnuleysi mælist hlutfallslega mest hjá ungu fólk og sýna rannsóknir að ungt fólk er í hættu á að lenda í langvarandi atvinnuleysi sem leiðir af sér aukin félagsleg vandamál. Ef ungt fólk nær ekki fótfestu á vinnumarkaði getur það átt á hættu að útilokast, einangrast og fara á örorkubætur (Hammer, 2000). Ungt fólk, sem fær atvinnuleysisbætur til lengri tíma getur átt á hættu að verða óvirkt og veikjast vegna aðgerðaleysis (Stefán Ólafsson, 2005). Hér á Íslandi gæti verið að þróast langtímaatvinnuleysi meðal ungs fólks og jafnvel gæti þróast flutningur atvinnuleysis milli kynslóða. Rannóknir sýna tengsl milli þess umhverfis, sem einstaklingur elst upp í, og þess hvernig honum reiðir af (Hammer, 2007).

Samfélaginu er mikilvægt að hafa sem flesta í vinnu því það er kostnaðarsamt að hafa marga utan vinnumarkaðar og sem bótaþega. Atvinnan sem samfélagslegt aðlögunartæki er mikilvæg til að ungt fólk læri að vinna og tileinki sér ákveðið verklag í vinnu sem byggist á samvinnu, ábyrgð og samviskusemi. Atvinna gefur einstaklingum einnig hlutverk og tilgang. Atvinnulausir eru óvirkir að mörgu leyti og aðlagast verr að samfélagsháttum. Úrræði til að varna og vinna gegn atvinnuleysi þurfa því að vera af ýmsum toga.

Gildi ritgerðarinnar getur legið í fræðslu um mikilvægi vinnuþátttöku ungs fólks, þar sem atvinna er helsta aðlögunartæki samfélaga. Í ljósi þess er mikilvægt að ungt fólk fái vinnu og haldi vinnu til að aðlagast á vinnumarkaði og samfélagsháttum. Það er samfélaginu mikilvægt að átta sig á stöðu atvinnuleysis hjá ungu fólk til að finna viðeigandi úrræði sem taka mark af þeim hópi sem um ræðir. Ungt fólk kemur til með að vera aðal vinnuafli samfélagsins sem heldur uppi framleiðslu þess, því þarf að tryggja að vinnugildi eldri kynslóða lærist og að unga fólkid fái viðeigandi leiðsögn og nám til að bæta hæfni sína í vinnu. Viðfangsefni ritgerðarinnar er þríþætt; varpa ljósi á meginlinur í þróun atvinnuleysis hjá ungu fólk á Íslandi fyrir og eftir efnahagshrunið 2008, og fjalla um félagslegar afleiðingar vegna breyttra aðstæðna og mismunandi úrlausnarmöguleika og áhrif þeirra?

Við skrif þessarar ritgerðar er stuðst við greinar í ritrýndum erlendum tímaritum, bókina *þróun velferðar*, sem ritstýrt er af Guðnýju Björk Eydal og Stefáni Ólafssyni (2012), bókum Stefáns Ólafssonar; *Örorka og velferð* (2005) og *Íslenska leiðin* (1999). Einnig eru sóttar heimildir á vef Hagstofunnar, Vinnumálastofnunar, í innlendar skýrslur og efni af netinu um atvinnuástand á Íslandi í dag.

2 Skilgreiningar

2.1 Atvinna

Hugtakið atvinna vísar til verks sem unnið er af einstaklingi utan heimilis til að þjóna stærri heild, þ.e. samféluginu. Atvinna er virk samfélagsleg þátttaka sem eykur sjálfstæði einstaklinga. Atvinna er markviss aðgerð sem þjónar tilgangi, bæði fyrir einstaklinginn og samfélagið. Með atvinnu vinnur fólk að verkefnum sem skapar einstaklingi og samféluginu verðmæti. Vinnan eru þau verðmæti sem sold eru á vinnumarkaði til aðila sem greiðir laun fyrir vinnuna og einstaklingar nota síðan til að kaupa sér eða öðlast aukin lífsgæði. Verðmætasköpun felst einnig í þegar einstaklingar viðhalda atvinnuvirkni og bæta vinnuframlag sitt með því að nýta nám og hæfni á vinnumarkaði (McQuaid og Lindsey, 2005; Hagstofan, e.d.). Atvinna bætir virkni í samféluginu og viðheldur heilbrigði einstaklinga. Atvinna skapar einstaklingum einnig hlutverk og tilgang í daglegu lífi. Atvinna er vettvangur sem stuðlar að sköpun, félagsfærni og samskiptum sem svo eflir heilsufar fólks og verðmætasköpun í samféluginu (Nicolausson, 1985; Guðný Björk Eydal, Halldór S. Guðmundsson og Tómas Björn Bjarnason, 2012).

2.2 Heilsufar

Gott heilsufar byggist á að viðhalda andlegri, líkamlegri og félagslegrí virkni. Einstaklingur sem tekur virkan þátt í samféluginu í gegnum atvinnuþátttöku bætir heilsufar og aðlögun sína að samféluginu (Hammer, 2000). Gott heilsufar byggist á því að vera sjálfbjarga með því að vinna fyrir sér og að vera í góðum tengslum við annað fólk og umhverfi sitt, sem og að efla þroska og hæfni til að taka þátt í mannlífinu sem og daglegum verkum (Nicolausson, 1985). Atvinnulausir búa við skert kjör fjárhagslega þar sem þeir eru á atvinnuleysisbótum og er sú fjárhæð miðuð við að veita einstaklingum tímabundna fjárhagsaðstoð, lágmarksöryggi til að viðhalda heilsu í vinnuleit og varna fátækt (Lög um atvinnuleysistryggingar nr. 54/2006).

Rannsóknir Addison og Blackburn (2000) Belzil (2001) og Gangl (2004), sýna að bætur geta virkað sem hvatning til að leita vinnu í stað atvinnuleysis en þær veita einstaklingi jafnframt enga virkni í formi hlutverks á vinnumarkaði. Virkni í vinnu og að fá útborguð laun getur bætt fjárhagsstöðu og heilsufar fram eftir aldri (Jacob, 2008). Með virkni á vinnumarkaði eru meiri líkur á aðlögun að samféluginu og minni líkur á því að einstaklingar útilokist og þrói með sér geðræna erfiðleika (Hammer, 2000).

2.3 Aðlögun

Aðlögun að samféluginu í gegnum vinnumarkaðinn er talin vera grunnþáttur þess að ná tengslum við samfélagið (social intergration) samkvæmt rannsóknum Lazarsfeld (1993) og Jahoda (1982). Aðlögun er þegar einstaklingur nær að nýta og tileinka sér nýja færni og hæfni til að leysa verkefni með árangursríkum hætti í daglegu lífi, innan laga og reglna samfélagsins (Julkunen, 2001). Viðeigandi aðlögun bætir hæfni og hugsun manna og á sér stað í uppeldinu, skólanum og á vinnumarkaði. Aðlögun að vinnumarkaði er talin mikilvæg og þeir sem fá ekki vinnu eiga á hættu á að útilokast frá samféluginu, öðrum einstaklingum, viðmiðum og ríkjandi hugsun samfélags (Hammer, 2000, 2007; Julkunen, 2001).

2.4 Menning

Menning hefur áhrif á líf fólks og það er t.d. ekki sambærilegt að búa á Íslandi í dag og fyrir 20 árum. Margt hefur breyst og er að breytast í okkar menningu og það skiptir máli að skoða atvinnuleysi út frá þeim samfélagsbreytingum sem hafa orðið á Íslandi og hvernig þær breytingar hafa áhrif á atvinnuleysi (Hammer, 2007).

2.5 Atvinnuþátttaka

Atvinnuþátttaka er samkvæmt Hagstofu Íslands skilgreind eftir stöðlum Alþjóðavinnumálastofnun (ILO) sem grundvallast af skilgreiningum um atvinnu. Skilgreining á atvinnuþáttöku er tvíþætt þ.e. mæld út frá fjölda þeirra sem eru með atvinnu ásamt fjölda atvinnulausra miðað við heildarfjölda vinnufærra manna í landinu. Atvinnuþátttaka skiptir máli í að viðhalda stöðugleika í samfélagi með því að leyast við að tryggja sem jafnast framboð og eftirspurn á vinnumarkaði (Hagstofan, e.d.).

2.6 Atvinnuleysi í víðara samhengi, tilfærsla á milli kerfa

Einstaklingar sem eru án vinnu og utan vinnumarkaðar í meira en 6 til 12 mánuði (eftir því hvaða skilgreining er notuð á langtímaatvinnuleysi) teljast langtímaatvinnulausir (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012). Atvinnulausir fullnýta bótarétt sinn á 3 árum (Lög um atvinnuleysistryggingar nr. 54/2006). Eftir þann tíma má reikna með að atvinnuleitendur flytjist á milli bótakerfa ef þeir komast ekki á vinnumarkað. Flutningur á milli bótakerfa felur í sér að atvinnulausir fara af atvinnuleysisbótum yfir á á aðrar bætur, lífeyrisgreiðslur eða fá metna örorku (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012). Atvinnulausir (18 til 70 ára, þ.e. sá aldur sem á rétt til bóta), sem teljast hafa tímabundið skerta vinnufærni, geta sótt um endurhæfinga-

lífeyri í allt að 36 mánuði með framlengingu. Atvinnulausir á aldrinum 18 til 67 ára sem eru með skerta vinnugetu til lengri tíma en endurhæfing nær til geta sótt um örorkumat sem byggist á heilsufarslegu/læknifræðilegu mati (Tryggingastofnun, e.d.).

Íslenskar rannsóknir, þeirra Sigurðar Thorlacius og Stefáns Ólafssonar (2008), Sigurðar Thorlacius, Sigurjóns B. Stefánssonar og Stefáns Ólafssonar (2004), benda til þess að atvinnuleysi auki þann fjölda fólks sem skráist á örorku með tilfærslu á milli bótakerfa, þ.e. fara af atvinnuleysisbótum á örorkubætur eða aðrar lífeyrisgreiðslur (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012).

Þegar spurt er hvort atvinnuleysi sé vaxandi eða minnkandi vandamál á Íslandi, þarf að hafa í huga að einstaklingar sem flytjast á milli bótakerfa yfir á örörku, eru ekki taldir með í atvinnuleysistölum. Opinberar atvinnuleysistölur veita í raun ekki heildarsýn yfir heildaratvinnuleysi eða heildar atvinnuþáttöku, heldur einungis þann fjölda sem er á atvinnuleysisbótum á ákveðnu tímabili (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012).

Á Íslandi felst velferðarkerfið m.a. í að greiða atvinnulausum bætur í atvinnuleysi. Bæturnar miðast við að fólk sé tímabundið á bótum og komist að lokum í atvinnu (Lög um atvinnuleysistryggingar nr. 54/2006; Stefán Ólafsson, 2009). Rannsóknir sýna að bætur geta verið jákvæðar þegar þær hvetja atvinnulausa til vinnuleitar og að takmarkinu að finna vinnu við hæfi. Atvinnuleysisbætur í lengri tíma geta verið neikvæðar fyrir einstaklinginn, leitt til þess sem kallað er lært hjálpaleyri sem aftur geti leitt til örorku og þar með aukinna útgjalda fyrir samfélagið í heild (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012; Jacob, 2008; Hammer, 1999).

3 Þróun atvinnuleysis meðal ungs fólks fyrir og eftir hrun

3.1 Staðan á vinnumarkaði árin fyrir efnahagshrunið 2008

Um langt árabil hefur atvinnuleysi hér á landi verið með því lægsta sem mælst hefur í þeim löndum sem við helst berum okkur saman við og var einna lægst á árunum 2002 -2008. Atvinnuleysi á Íslandi mældist t.d. um 3% árin 2006 og 2008, en til samanburðar mældist atvinnuleysi í Danmörk um 4% árið 2006 og árið 2008 um 3,4%. Hæst mældist atvinnuleysi í Póllandí árið 2006 um 14% og árið 2008 um 7,2% samanborið við valin OECD lönd á árunum 2002 til 2008 eins og fram kemur í viðmiðunartöflu (tafla nr. 1. bls. 192) um atvinnuleysi í völdum OECD löndum í bókinni *Þróun Velferðar* útgefin árið 2012 (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012).

Árin fyrir efnahagshrunið 2008 á Íslandi einkenndust af lágum atvinnuleysistölum. Þegar rýnt er í tölur frá árunum 2005 til 2008 sést að árið 2005 mældist almennt atvinnuleysi meðal allra aldurshópa, þar meðtalið ungs fólk vera alls 2,1%. Lægst mældist það árið 2007 (1,0%).

Staðan á íslenskum vinnumarkaði frá 2005 til 2008 einkenndist af mikilli eftirspurn eftir vinnuafli, þar sem flestir gátu fengið vinnu án tillits til aldurs og næg störf virtust í boði. Framkvæmdir voru í hámarki á Íslandi, virkjanaframkvæmdir, bygging stóriðjuvera (álvera), íbúðarhúsnæðis og atvinnuhúsnæðis. Aðgengi að lánsfjármagni til framkvæmda var mikið og verð lóða, íbúðar- og atvinnuhúsnæðis fór hækkandi (Stefán Ólafsson, 2012).

Á árunum fyrir hrun var atvinnuleysi lítið eins og að framan greinir. Því má álykta að ungt fólk á aldrinum 16 til 24 ára hafi haft fleiri og betri möguleika til að afla sér atvinnutekna og jafnvel að vinna með námi. Hlutfall 17 til 25 ára sem voru atvinnulausir árið 2005 var um 2% og árið 2008 1,5% samkvæmt stöðuskýrslu Stýrihóps velferðavaktar árið 2009.

Atvinnuleysi fyrir hrun hefur því verið með minna móti fyrir alla aldurshópa og staða ungs fólks til að fá vinnu var áætluð góð. Gilti það um vinnu til að framfleyta sér með námi, öðlast reynslu á vinnumarkaði og þar með lífsreynslu á grunni aðlögunar og þátttöku.

Atvinnuleysi er vaxandi félagslegt vandamál í dag á Íslandi og á Norðurlöndunum og málefni sem fólk beinir sjónum sínum að. Ráðstefnur um hvað megi gera til að varna atvinnuleysi hjá ungu fólk eru haldnar víða (Norden, 2009). Það er ljóst að leggja þarf áherslu á að ungt fólk ljúki námi og komist til vinnu og viðhaldi vinnugetu sinni, en ekki einunigs að fá greiddar atvinnuleysisbætur meðan atvinnuleysi gengur yfir, því það þurfi að

haldast virkt til að ná festu á vinnumarkaði (Jacob, 2008; Norden, 2010; Mennta-og Menningarmálaráðuneytið, 2009).

3.2 Scarring áhrifin í tengslum við atvinnuleysi ungs fólks

Samkvæmt skilgreiningu OECD (2010) kallast skaðleg áhrif atvinnuleysis einnig „Scarring áhrif“. Scarring áhrifin eru þau, að atvinnulausir verða óvirkir með tímanum og þykja eiga í hættu á að glíma við atvinnuleysi aftur síðar meir um ævina. Skaðleg áhrif atvinnuleysis snerta mest ungt fólk sem er lítið menntað. Menntun er því mikilvæg ungu fólk og hér á landi hefur fólk góðan aðgang að menntun eftir grunnskóla. Það þykir því eftirtektarvert að á Íslandi telst vera mikið brottafall úr framhaldsskóla sem hefur áhrif á menntunarstig ungs fólks, og þá líklega tækifæri þeirra til að fá vinnu. Samkvæmt Jóni Torfa Jónssyni og Andreu G. Dofradóttir (2008) eru aðeins um 60% af hverjum árgangi sem hafa lokið fjögura ára framhaldsnámi við 24 ára aldur, þrátt fyrir að 90% hvers árgangs hefji framhaldsnám á tilskyldum tíma eftir lok grunnskóla. Ástæðan getur legið í mörgum þáttum, eins og því að ungt fólk hafi haft meiri tíma til náms fyrir hrunið 2008, þegar næg atvinna var í boði og lítið atvinnuleysi (Hrafnhildur Tómasdóttir, 2010).

3.3 Staðan á íslenskum vinnumarkaði

Samkvæmt mælingum Hagstofunnar árið 2012 voru alls 42.000 eða 17,2% af fólk á vinnufærum aldri utan vinnumarkaðar á þriðja ársfjórðungi (júlí til september 2012).

Hópnum utan vinnumarkaðar má skipta upp,

Eftirlaunaþegar	12.000 manns	Veikir/tímabundið óvinnufærir	2.800 manns
Námsmenn	10.500 manns	Atvinnulausir	1.500 manns
Öryrkjar & fatlaðir	9.300 manns	Í fæðingarorlofi	1.200 manns
Heimavinnandi	3.100 manns	„annað“	1.700 manns

Skipting hópsins sem er utan vinnumarkaðar árið 2012 samkvæmt Hagtíðindum.

Ef atvinnuleitendum er skipt upp eftir aldri er mesta atvinnuleysið meðal ungs fólks árið 2012. Atvinnuleysi ungs fólks mældist alls 8% af þeim sem voru atvinnulausir (9.200 manns) samkvæmt mælingum Hagstofu Íslands (Hagtíðindi, 2012) og hækkaði í 22% árið 2009 og árið eftir (2010) mælist atvinnuleysi hjá ungu fólk á aldrinum 16 til 24 ára hæst 21%.

Árið 2012 mælist atvinnuleysi meðal ungs fólks mest 18% (Hagtíðindi, 2012). Þessar tölur sýna að ungt fólk er enn í dag í áhættu að verða atvinnulaust m.a. vegna menntunar-og reynsluleysis (Hrafnhildur Tómasdóttir, 2010). Þetta samrýmist rannsóknum Hammer (2000;

2007) sem sýna að ungt fólk er í hættu á félagslegri útilokun þar sem það nær ekki að aðlagast samféluginu í gegnum vinnuna. Þetta undirstrikar mikilvægi vinnumarkaðsaðgerða sem höfða sérstaklega til yngra fólks (Hrafnhildur Tómasdóttir, 2010).

Gögn Scröder (1994) frá ýmsum löndum sýna að erfitt atvinnuástand geti skapað fólk hættu á meira atvinnuleysi, síðar á starfsævinni. Ungt fólk sem fær ekki vinnu eða missir vinnu fljótlega eftir að það kemur fyrst inn á vinnumarkað getur verið í áhættu gagnvart atvinnuleysi síðar meir, ef það nær ekki fótfestu á vinnumarkaði. Til að virkja fólk aftur til atvinnupátt töku er talið árangursríkast að beita virknihvetjandi aðgerðum og að þjálfa fólk í ákveðnu verklagi sem vinnan krefst. Virknihvetjandi aðgerðir geta verið með því móti, s.s. að fólk í atvinnuleit sækji námskeið sem styðja við færni og sjálfsmynnd í vinnu, þátttaka í sjálfboðastörfum til að auka virkni í samféluginu og að ungu fólk sé veitt ráðgjöf í vinnuleit, til að komast sem fyrst inn á vinnumarkað til vinnu (Hrafnhildur Tómasdóttir, 2010).

4 Félagslegar afleiðingar vegna breyttra aðstæðna

4.1 Átakakenning

Áhugavert er að skoða átakakenningu Marx út frá atvinnuástandi á Íslandi um þessar mundir. Samkvæmt kenningunni er mikilvægt að fólk sé meðvitað um gagnsemi og tilgang vinnunnar. Annars er hætt við að fólk sjái sér betur borgið með því að vera atvinnulaust og á bótum. Samkvæmt átakakenningu Marx fær fólk ekki vinnu þótt nóg framboð sé, því framboði af vinnu er stjórnað af eigendum fyrirtækja. Út frá þessu sé hægt að líta svo á að lífsgæði eins og atvinnupátttaka væru fyrir fram ákvörðuð eða skömmtuð (Jiang, 2012).

Ef horft er til þess hvernig íslenskt samfélag stendur eftir efnahagshrunið 2008 og lesið í orðræðuna sem stundum er kennd við árið þegar almenningur var arðrændur, þá snýst samfélagsumræðan m.a. um að „Fleiri og fleiri dæmast því til fátæktar og þar sem færri gætu keypt vörur og þjónustu færu smærri kapítalistar smá saman á hausinn en þeir stóru yrðu enn ríkari“ (Stefanía Óskarsdóttir, 2009). Þá orðræðu má setja í samhengi við átakakenningu Karl Marx. Hann sá samfélagini stjórnað af hópi auðmanna sem arðrændu fólk i landinu sem stundaði sína vinnu. Samkvæmt Marx má túlka átakakenningu hans sem svo að auðmenn deila og drottna yfir lífsgæðum í formi peninga og geta ákveðið hverjir fá vinnu. Stjórnendur viðhalda stöðu sinni og völdum með innbyrðis tengslum og bræðralagi. Markmið ráðandi manna er samkvæmt Marx að ná sem mestu út úr vinnuaflinu með sem minnstum tilkostnaði til að hámarka eigin hag. Samfélag átaka er samfélag þar sem lífsgæðum er misskipt. Marx talar um að firring hefjist í vinnunni og breiðist út á aðra þætti lífsins. Firring er þegar fólk sér ekki tilgang með vinnunni og er innrætt þau gildi að vinna sem mest fyrir sem minnst. Allt í þágu valdamanna án tillits til hagsmunu vinnuafils. Að hámarka gróða og verðmæti í þágu þeirra sem ráða er markmið í sjálfum sér (Jiang, 2012).

Hugtakið firring samkvæmt skrifum Marx má túlka sem svik á réttmætum greiðslum umsaminna verka. Svikin felast í að fá ekki greitt sanngjörn laun miðað við vinnutíma, starfsálag og/eða ábyrgð í starfi eða ef fólk getur ekki stundað vinnu og fengið greidd laun til að lifa af og fá þar með aðgang að lífsgæðum. Atvinnulausir hafa því færri tækifæri en aðrir til að njóta lífsgæða. Fólk sem er ekki á vinnumarkaði getur síður notið lífsgæða. Samkvæmt Marx geta öreigar ekki borgað fyrir lífsgæði vegna þess að þeir hafa verið sviknir af valdastéttinni. Kenning Marx er skoðuð hér því hún samræmist rannsóknum Julkunin (2001) sem sýna að það þarf lífsgæði í formi menntunar og gæði í gegnum mannleg tengsl til að

viðhalda heilbrigði, fá góða vinnu og að haldast á vinnumarkaði. Það þarf aðgang að lífsgæðum til að geta aflað lífsgæða (Jiang, 2012; Shaw, 1978).

4.2 Vinnukenningar og verðmætasköpun einstaklingsins

Verðmæti atvinnu felast einkum í þremur atriðum;

1. Atvinna uppfyllir þarfir fólks til leggja sitt af mörkum til samfélagsins og taka þátt í því. Með vinnuframlagi fær fólk borguð laun, sem aftur eru notuð til að kaupa vörum og þjónustu. Neysla fólks á vörum og þjónustu heldur þannig uppi framleiðni og hagvexti í samfélaginu.
2. Atvinna sér fólk fyrir athöfnum, markvissum verkefnum. Einstaklingar nýta tíma sinn í vinnu og umgangast annað fólk til að læra af því og þroskast í samskiptum. Vinnan mótar einstaklinga og eykur um leið hæfni þeirra í daglegu lífi, t.d. til að taka ákvarðanir.
3. Einnig er atvinna samstöðuafli í samfélagi þar sem einstaklingar leggja sitt af mörkum til heildarinnar og gera einstaklinga háða hver öðrum (Israel, 1981).

4.3 Kenningin um félagsleg hlutverk einstaklinga tengt atvinnubáttöku

Rannsóknir hafa í auknum mæli fjallað um atvinnubáttöku út frá breytingum á samfélagsháttum samfara efnahagskreppum og atvinnuleysi. Gengið er út frá því að viðhorf og gildi mótið af félagslegum aðstæðum hverju sinni. Einnig er gert ráð fyrir að hlutverk einstaklinga á vinnumarkaði breytist með tímanum í samræmi við breytingar á vinnumarkaði og samfélagsháttum (Broeck, Vansteenkiste, Lens, og Witte, 2010). Samkvæmt niðurstöðum sömu rannsókna gegnir atvinnubátttaka hlutverki félagsmótunar eða aðlögunar, með það að markmiði að einstaklingar fái að njóta stöðugleika á vinnumarkaði þ.e. fái vinnu og haldist í vinnu, þegar þeir koma úr skóla. Rannsóknir Hammer frá árunum 2000 og 2007 sýna að atvinnuleysi tekur til margra þátta og hefur sterkt áhrif á einstaklinga og samfélag. Skaðleg áhrif atvinnuleysis virðast ráðast af tímalengd þess, bakgrunn einstaklings og tengslum hans við aðra svo og af fjölskylduaðstæðum. Því getur félagsmótun og fjölskylduaðstæður haft áhrif á vinnuvirkni (Hammer, 2007). Niðurstöður rannsókna Hammer (2007) sýna að skilnaður foreldra, slæm atvinnustaða eða atvinnuleysi föður og það að vera á félagslegum bótum dregur úr vinnuvirkni. Samkvæmt sömu rannsóknum er það þó ekki algilt að einstaklingar með þennan bakgrunn séu

atvinnulausir, því túlkun þeirra á eigin aðstæðum í atvinnuleysi og viðhorf þeirra til vinnunnar virðist skipta máli (Hammer, 2000;2007; Julkunen, 2001).

Samkvæmt kenningunni um félagsleg hlutverk og viðmið (Social role valorization theory) sem sett var fram af Wolf Wolfensberger árið 1983 er því haldið fram að fólk sé líklegra til að upplifa góðæri ef það tileinkar sér viðtekin viðmið í samfélögum. Hér er átt við að fólk fari eftir settum leikreglum um góða hegðun með atvinnuþáttöku. Fólk sem sýnir æskilega hegðun fær verðlaun í formi fríðinda, tækifæra, launa og aðgangs að efnislegum lífsgæðum sem bæta stöðu fólks (Tyree, Kendrick og Block, 2011).

Í tímans rás breytast hlutir og viðhorf og til dæmis hafa með nútímatækni skapast fjölbreyttari tækifæri til atvinnuþáttöku. Þetta á sérstaklega við fyrir ungt fólk í dag sem hefur möguleika til að mennta sig á mismunandi aldursskeiðum, stunda fjölbreytt áhugamál og ferðast í meira mæli en eldri kynslóðir. Ziehe og Stubenrauch (1983) nefndu hugtakið “cultural emancipation” sem þýða mætti sem menningarlegt frelsi, og er notað í tengslum við fólk í nútímasamfélögum sem fær ríkulegt lífsval (Hammer, 2007).

Í dag hefur fólk val um að vinna mörg störf um ævina og hefur fjölbreytt tækifæri til símenntunar. Einnig eru aðstæður fólks í dag ekki eins einskorðaðar við aldur eða starf á hverjum tíma miðað við fyrri tíð þegar starf manna var ævistarf. Allir þessi nýju valmöguleikar geta líka haft öfug áhrif eins og t.d. þegar ungt fólk skiptir oft um nám, er því oft lengur en áður að ljúka framhaldsnámi og fer því seinna út á vinnumarkaðinn. Aðlögun þess inn á vinnumarkað getur því verið þeim annmörkum háð að það haldist síður í vinnu, tileinki sér síður vinnugildi og vinnusemi eldri kynslóðarinnar enda skiptir það tíðar um störf en áður tíðkaðist (Hammer, 2007).

4.4 Skaðleg áhrif atvinnuleysis og forvarnir:

Þættir sem hafa áhrif á atvinnulaust fólk eru geðrænir erfiðleikar, atvinnuleysi fjölskyldumeðlima og sérstaklega atvinnustaða föður, fjárhagslegur stuðningur, hvort fólk hefur fengið fjárhagsstuðning félagsþjónustu í langan tíma, skilnaður foreldra, lágt launuð áhættustörf, lítil vinnuskuldbinding og aukin neysla vímuefna. Þessir þættir kallast skaðleg áhrif atvinnuleysis, enda hafa þeir neikvæð áhrif á líf og heilsu fólks. Þessir skaðlegu þættir auka líkur á langvinnum félagslegum vandamálum eins og örorku, fátækt og útilokun frá samfélagini (Hammer, 2007). Samkvæmt Hammer (2007) er hætta á að ungu fólk sem hefur litla menntun bjóðist aðeins láglauastörf sem fela í sér lítið starfsöryggi. Rannsókn Staviks

og Hammer (2000) sýnir fram á að vinnumarkaður skapar ungu fólki störf og hyglir sumum meira en öðrum þar sem láglauastörf tengjast bakgrunni fólks, jafnframt að lítið menntað fólk hefur oftar en ekki einungis aðgang að störfum sem eru talin annars flokks störf og krefjast lítillar færni (Hammer, 2007). Hammer (2007) skrifar um hvernig umhverfi, vinnumarkaður og einstaklingar hafa áhrif hvert á annað, hvernig ytri aðstæður (samfélagið) hafa áhrif á innri aðstæður (líðan og upplifun) einstaklingsins.

Julkunen (2001) greinir frá því að einstaklingur geti unnið bug á erfiðum aðstæðum eins atvinnuleysi með því að leita stuðnings í umhverfinu. Mikilvægt er að einstaklingur fái félagslegan stuðning (hrós, hvatningu) til að hefja atvinnuleit. Félagslegur stuðningur í formi góðra tengsla stuðlar að betri líðan og auknum lífsgæðum samkvæmt fjölmögum rannsóknum (Stefán Ólafsson, 2012). Samkvæmt Stefáni Ólafssyni (2009; 2012) eru fjölskyldutengsl og atvinna mikilvægir þættir í íslensku samfélagi.

Íslensk könnun var gerð árið 2010 um líðan og viðhorf ungs fólks á Akureyri á aldrinum 18 til 22 ára. Könnunin var framkvæmd af Erlu Jóhannesdóttur og Sigrúnu Ásdísi Sigurðardóttur. Viðhorfskönnunin, sem fram kemur í ritgerðinni, sýnir að ungt fólk vill fá svokallaðar virkniaðgerðir, sem hjálpa því að hafa eitthvað fyrir stafni, að nýta tímann í uppbyggilegar aðgerðir og að komast í „einhverja“ rótínu meðan atvinnuleysi stendur yfir. Könnunin leiddi í ljós að dagleg rótína fór úr skorðum og að ungt fólk fann fyrir eirðarleysi og streitu í atvinnuleysinu. Einnig kom það fram í könnuninni að ungu atvinnulausu fólki finnst bera á fordóum í sinn garð og að þeir fordómar skaði sjálfsmýnd sína. Fordómarnir hömluðu viðmælendum (ungu fólki á aldrinum 18-22 ára á Akureyri) t.d. að mæta á mannamót eins og í veislur, þar sem aðstæður gátu boðið upp á að það væri spurt, „hvað það væri að gera“.

Svörin sem þátttakendur gáfu benda til þess að ungt fólk vilji taka þátt í virkniaðgerðum sem móta ramma, sem unga fólkið getur stuðst við, eða veita því lífsfyllingu í atvinnuleysinu. Ramminn, sem þátttakendum fannst vanta í atvinnuleysinu, er athyglisverður þegar mikilvægi þess að hafa hlutverk á vinnumarkaði og að aðlagast vinnumarkaði er haft í huga. Ástæðan er líklega sú að vinnan fyllir upp í tímum og gefur fólki tilgang (Israel, 1981). Samkvæmt könnuninni er atvinna ungu fólki mikilvæg til þess að hafa hlutverk í lífinu og til að viðhalda sjálfsmýnd og sjálfsvirðingu sem virðist skapast að einhverju leyti af vinnunni enda skapar vinnan ákveðinn ramma sem dagurinn er skipulagður út frá (Erla Jóhannesdóttir og Sigrún Ásdís Sigurðardóttir, 2010). Þetta samrýmist rannsóknum Hammer (1999;2000;

2007) sem sýna fram á að vinnan er mikilvæg fyrir einstaklinga til að þeir geti haft hlutverk og jafnframt til að viðhalda daglegu heilbrigði og rútinu (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012; Hrafnhildur Tómasdóttir, 2010).

Rannsóknir hafa sýnt að viðhorf samfélagsins í erfiðum aðstæðum eins og atvinnuleysi geti skipt sköpum fyrir einstaklinga til að koma megi í veg fyrir streitu og langvarandi kvilla eins og þunglyndi (Julkunen, 2001). Samkvæmt könnunni á líðan ungs fólks á aldrinum 18-22 á Akureyri (2010) má sjá að svörin, sem þátttakendur gefa, endurspeglar líðan sem ekki sést utan á þeim. Líðan ungra atvinnulausra er mismunandi, en allir þátttakendur áttu það sameiginlegt að vilja vinna og sinna verkefnum yfir daginn. Niðurstöður könnunarinnar sýna að ungum atvinnulausum finnst þeir vera félagslega einangraðir vegna atvinnuleysis og eru síður en vinnandi fólk í samskiptum við jafningja sína. Niðurstöður gefa jafnframt til kynna að ákveðin líkindi eru til þess að ef ungt atvinnulaust fólk fær ekki vinnu fljótlega eftir atvinnumissi geti það endað sem öryrkjar vegna einangrunar og vanvirkni (Erla Jóhannesdóttir og Sigrún Ásdísí Sigurðardóttir, 2010). Þetta samrýmist niðurstöðum Hammers (2007) um að afleiðingar atvinnuleysisins sjálfs séu afar misjafnar fyrir einstaklingana. Það fari oft eftir einstaklingum, hvað þeir aðhafist meðan á atvinnuleysinu stendur og hvernig þeir túlki eigin aðstæður, hvernig þeim vegni í atvinnuleysinu og hvaða skaðsemi það valdi. Að auki reynast viðhorf til atvinnuleysis í samfélögum og fordómar hafa neikvæð áhrif þar sem neikvæð viðhorf í garð atvinnulausra, geti valdið skömm og minni félagslegri virkni hjá atvinnulausum einstaklingum. Minni félagsleg virkni, einangrun og þunglyndi eru þættir nátengdir atvinnuleysi og skipta máli þegar litið er til heilsu ungs fólks og mikilvægis þess að aðlagast vinnumarkaði (Hammer, 2000). Viðhorf einstaklinga skipta máli þótt erfitt geti reynist að mæla þau og gera sýnileg þar sem þau þróast innra með einstaklingunum og hafa áhrif á ákvarðanir þeirra og ytri aðstæður (samfélagið). Ef til vill mættu ungir atvinnulausir meiri skilningi þegar atvinnleysi varð meira áberandi í þeim aldurshópi eftir hrundið 2008. Atvinnuleysi hefur þó ef til vill valdið því að margt ungt fólk hefur lélega sjálfsmýnd, finnur til vanlíðunar, upplifir eirðarleysi, óöryggi og jafnvel þunglyndi. Vinnumarkaðsaðgerðir, sem beindust að ungu fólk, voru áberandi eftir efnahagshrunið 2008, og átaksverkefnum var hrundið af stað með markhópinn ungt fólk í huga. Til dæmis var sett af stað átaksverkefnið „Ungt fólk til athafna“ sem gagnaðist mörgum vel til að byggja upp sjálfsmýnd ungs fólks eftir atvinnumissi, til að efla færni þess til að eiga möguleika á nýrri vinnu og aðlögun að vinnumarkaði með það í huga að unga fólk ið festist endanlega í sessi á vinnumarkaðinum (Hrafnhildur Tómasdóttir, 2010).

5 Mismunandi úrlausnarmöguleikar og áhrif þeirra

5.1 Rannsóknir á mismunandi aðferðum til varnar atvinnuleysi:

Niðurstöður rannsókna Hammer (2007) sýna að hjúskapar- og atvinnustaða föðurs hefur áhrif á félagslega stöðu barna, í tengslum við atvinnuleysi og atvinnubáttöku, eftir skólagöngu. Mikilvægt er að einstaklingar læri að vinna og stundi vinnu, til að varna flutningi atvinnuleysis milli kynslóða sem og lærðu hjálparleysi, sem kann að leiða til örorku (Stefán Ólafsson, 2005). Niðurstöður rannsókna benda til þess að þiggjendur félagslegra bóta dragi úr atvinnubáttöku, því lengur sem bætur eru þegnar (Hammer, 1999). Rannsóknir Hammer (2007) sýna einnig að menntun aðlagar fólk fyrr inn á vinnumarkað eftir atvinnuleysi. Öll virkni sem stuðlar að jákvæðni, uppbyggingu sjálfsmynðar og færni er góð til aðlögunar fólks aftur inn á vinnumarkað. Rannsóknir hafa staðfest margvísleg skaðleg áhrif atvinnuleysis, sem aukast eftir lengd tímans, sem fólk er án atvinnu. Rannsóknir sýna einnig að fjárhagsstuðningur foreldra geti dregið úr atvinnuleit og vilja ungs fólks til vinnu (Jacob, 2008). Niðurstöður rannsókna Hammer (2000; og 2007) greina frá því að ungt fólk er í áhættu á að verða atvinnulaust þegar kreppir að í atvinnu og efnahagslífi. Besta forvörn við langtíma atvinnuleysi ungs fólks er að koma því sem fyrst til vinnu og þar með nota vinnuna sem aðlögunar og stuðningsverkfæri þeim til uppbyggingar. Því að atvinna stuðlar að virkni, góðu heilsufari og varnar geðheilsuerfiðleikum (Hammer, 2000). Rannsóknir Hammer (2000) sýna einnig að skaðleg áhrif atvinnuleysis eru misjafnlega mikil milli einstaklinga og vara í misjafnlega langan tíma (Hammer, 2007). Niðurstöður Carle og Julkunen (1997) sýna að jákvæð reynsla er af vinnumarkaðsaðgerðum á Norðurlöndunum, þar sem þær virðast auka virkni og minnka geðheilsuerfiðleika meðal ungs fólks (Hammer, 2000).

Niðurstöður Hammer (2000) sýna að félagslegur stuðningur í formi hvatningar (sérstaklega foreldrastuðningur fyrir ungt atvinnulaust fólk) auki líkur á að halda góðri heilsu, virkni og tækifærum til að koma aftur inn á vinnumarkað. Að auki sýna rannsóknirnar að skaðleg áhrif atvinnuleysis minnka og jafnvel hverfa þegar einstaklingur nær aftur aðlögun inn á vinnumarkaðinn (Hammer, 2007).

5.2 Mikilvægi heilbrigðis í tengslum við atvinnubáttöku

Heilbrigður einstaklingur hefur tækifærtil að uppfylla drauma sína með því að vera sjálfstæður, hafa val um menntun, vinnu, maka, halda félagstengslum og ferðast. Heilbrigði

er margþætt, en fyrst og fremst að með því að hafa aðgengi að jöfnum lífskjörum og tækifærum sem bjóðast í samféluginu. Til dæmis er hluti heilbrigðis fyrir einstaklinga að hafa aðgang að góðu húsnæði, fjármunum fyrir mat og geta viðhaldið traustum fjárhag og öruggum heimilisaðstæðum. Atvinna gerir einstaklingum betur kleift að viðhalda þessum þörfum sínum. Rannsóknir Julkunen (2001) sýna að einstaklingar eru í þörf fyrir að nýta tímann í uppbyggilegar aðgerðir. Því skiptir máli að hafa hlutverk og geta sinnt því í gegnum atvinnuþáttöku (Nicolausson, 1985).

Sænskur málsháttur segir „að heilsan sé hljóðlát“ og að heilsufar manna sé ekki eftirtektarvert nema þegar veikindi koma upp (Nicolausson, 1985).

Niðurstöðum rannsókna Hammer (2000; 2007) og Nordlund (2009) ber saman um að hægt er að fyrirbyggja geðheilsuerfiðleika með samfélagslegri virkni í gegnum atvinnuþáttöku og einnig er jákvæð forvörn að halda góðum félagslegum tengslum (Hammer, 2000). Til dæmis með atvinnuþáttöku og í gegnum ánægjulegar tómstundir og félagslegt samneyti við annað fólk (Julkunen, 2001). Fyrir samfélagið og einstaklinga innan þess skiptir máli að hafa félagslegar tryggingar (Stefán Ólafsson, 1999). Niðurstöður rannsókna Hammer (2000) benda á að að velferðakerfi geti átt stóran þátt í að búa einstaklingum jafnari tækifæri til samfélagsþáttöku og varna þannig geðheilsuerfiðleikum og fátækt, til dæmis með því að stuðla að betra heilsufari með því að bjóða aðgengi að læknispjónustu (Tinna Laufey Ásgeirs dóttir, 2012). Rannsóknir leiða einnig í ljós að atvinna skapar einstaklingum tækifæri til að viðhalda tengslum, heilbrigðum lífsháttum og aukinni aðlögun að samféluginu, sem geti unnið gegn félagslegri einangrun og erfiðleikum hvað geðheilsu viðkemur (Hammer, 2000; Stefán Ólafsson, 2005; Guðný Björk Eydal o.fl., 2012).

Rannsóknir sýna að menntun minnkar atvinnuleysi, þeir sem hafa meiri menntun eru líklegri til að hafa úr fleiri störfum að velja. Einstaklingar vilja upplifa jöfnuð sér til vellíðunar, jöfn tækifæri til skólagöngu, menntunar og vinnu. Atvinnulausir eru oftar með minni menntun en þeir sem hafa vinnu, samkvæmt könnun sem gerð var fyrir Vinnumálastofnun í maí 2012. Hópur atvinnulausra virðist einnig eiga erfiðara með að sinna þörfum sínum, fjárhagslega, heilsufarslega og félagslega. Í atvinnuleysi fer daglegt líf úr skorðum þar sem tíminn er ekki nýttur til starfa. Það er munur á hvort tíminn er nýttur í ákveðnar uppbyggilegar aðgerðir eða tímanum eytt í „eitthvað“. Rannsóknir sýna að hópur atvinnulausra „eyðir, tímanum frekar í sjónvarp og tölvunotkun, til að tíminn líði og til að einstaklingar hafi „eitthvað að gera“. Í samanburði við hópur einstaklinga sem eru virkir á

vinnumarkaði, eru að nýta tímann í vinnutengdar aðgerðir á uppbyggilegan hátt og fá laun fyrir afraksturinn. Samkvæmt sömu rannsóknum notar hópur atvinnulausra um 30% vöku stunda í sjónvarp og tölvunotkun miðað við 12-18% sjónvarps- og tölvunotkun hjá vinnandi fólki (Scanlan, Bundy og Matthews, 2011).

Talið er gagnlegt samkvæmt þessum niðurstöðum að fólk finni sér úrræði sem þjóna tilgangi og félagslegrí virkni. Mikilvægt þykir að fólk fái ráðgjöf í atvinnuleysi til að halda sér virku í athöfnum, sem þjóna tilgangi, þar sem hlutverk skiptir einstaklinga máli og að upplifun einstaklings sé sú að framlag hans skipti máli og að hann hafi tilgang að gefa til heildarinnar. Í ljósi þessa skiptir máli að fólk skapi sér lífsfyllingu í atvinnuleysi til að koma í veg fyrir skaðleg áhrif þess. Einnig þykir mikilvægt að einstaklingar hafi skýr og raunhæf markmið, því markmiðasetning og þátttaka í verkefnum með öðru fólki hefur áhrif á vinnu- og félagsfærni, sem aftur bætir aðlögun fólks að samfélagsháttum. Því má segja að atvinnuþátttaka skapi einstaklingum hlutverk, þar sem þeim finnist þeir sinna mikilvægum málum sem varða eigið líf. Virkni í félagslegum samskiptum og samfélagslegum aðgerðum, svo sem að vera í vinnu, teljast því samkvæmt rannsóknum, mikilvægar fyrir einstaklinga til að viðhalda heilbrigði (Scanlan, Bundy og Matthews, 2011).

5.3 Félagsauður - hvati til aukinnar atvinnuþátttöku:

Hugtakið félagsauður þýðir allt það jákvæða í tengslum og samskiptum manna í milli. Félagsauður getur til dæmis átt við formlega menntun í skólum og óformlega menntun með uppeldi. Félagsauður getur líka verið í formi trausts og vináttu. Einnig getur félagsauður legið í samhyggju, samstöðu og samvinnu fólks í samfélagi (Keeley, 2007).

Til varnar skaðlegum áhrifum atvinnuleysis hafa rannsóknir sýnt að félagsauður í formi stuðnings og félagstengsla hjálpa til við aðlögun að vinnumarkaði. Úrræði með áherslu á menntun, þjálfun og endurhæfingu gætu skilað aukinni vinnuþátttöku og fleiri atvinnutækifærum samkvæmt niðurstöðu Guðnýjar Bjarkar Eydal (1993) og Nordlund (2011). Endurhæfing og menntun er samkvæmt Guðnýju Björk Eydal (1993) mikilvægar virkar vinnumarkaðsaðgerðir til að styðja við atvinnulausa meðan vinnuleit stendur yfir (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012).

Mikilvægt er að einstaklingar geti sótt stuðning gegnum tengslanet og haft aðgang að upplýsingum, sérstaklega við atvinnuleit, þar sem meirihluti atvinnulausra virðist fá vinnu í gegnum vini og tengslanet eftir atvinnuleysi, samkvæmt íslenskri könnun (2012)

framkvæmda af Hjördísi Sigursteinsdóttir, en sú könnun fjallar um þjónustu og gæði vinnumarkaðsúrræða Vinnumálastofnunar.

5.4 Vinnumarkaðsaðgerðir opinberra aðila til aukinnar atvinnuþáttöku

Niðurstöður rannsóknar Norlund (2011) sýna að vinnumarkaðsaðgerðir eru jákvæð forvörn gegn atvinnuleysi og þátttaka í vinnumarkaðsaðgerðum auki líkur á meiri stöðugleika til lengri tíma í lífi eintaklings eftir atvinnuleysi. Samkvæmt rannsókninni auka vinnumarkaðsaðgerðir vinnuþáttöku og hagvöxt í samféluginu, bæði í kreppu og niðursveiflu í atvinnulífinu (Nordlund, 2011; Guðný Björk Eydal o.fl., 2012).

Í atvinnuleysi þarf að gæta þess að einstaklingur finni sig í hlutverki, sem skipti hann máli til að geta nýtt tíma sinn. Rannsóknir Nordlund (2011) og Carle og Julkunen (1997) sýna að vinnumarkaðsaðgerðir eru virkni-aðgerðir sem virka til að veita atvinnuleitendum aðhald og auka í senn aðlögun að vinnumarkaði eftir atvinnuleysi. Rannsóknir sýna að þátttaka í vinnumarkaðsaðgerðum draga úr skaðsemi atvinnuleysis, eins og félagslegri einangrun (Hammer, 2000).

Vinnumarkaðsaðgerðir hafa verið rannskaðar í Svíþjóð á árunum 1993 til 1995 með áherslu á hvaða aðgerðir virka best og hvenær, til að varna atvinnuleysi og skaðsemi þess á einstaklinga og samfélög. Horft var sérstaklega á hvernig og á hvaða hátt atvinnulausir einstaklingar náðu sem bestri aðlögun aftur að vinnumarkaði eftir atvinnuleysi. Niðurstöður rannsókna Strandh og Nordlund (2008) sýna fram á að vinnumarkaðsaðgerðir virka best þegar fólk er viljagt til að taka þátt í þeim og þegar vinnumarkaðsúrræði miðast við að bæta færni fólks með þjálfunar-og starfstengdum úrræðum (Nordlund, 2011).

Vinnumarkaðsaðgerðir sem bæta tengsl og samskipti skapa fólk betri aðlögun inn á vinnumarkað og hvetja fólk til vinnuvilja (Nordlund, 2011).

5.5 Aðgerðir samfélags fyrir atvinnuleitendur

Aðgerðir til draga úr atvinnuleysi eru bæði með því móti að fólk getur tekið þátt í virkum og óvirkum aðgerðum. Þá eru virkar aðgerðir samfélagsins þær þegar einstaklingar taka þátt í vinnumarkaðsaðgerðum, það eru starfstengd úrræði sem hafa það markmið að koma þeim sem fyrst á vinnumarkað. Þegar fólk tekur þátt í vinnumarkaðsaðgerðum fær það réttindi til bóta, sem eru óvirkar aðgerðir ríkisins. Atvinnuleysisbætur eru tímabundin fjárhagsaðstoð meðan atvinnuleitendur finna nýja vinnu eftir atvinnumissi (Lög um atvinnuleysistryggingar nr. 54/2006).

Eftir efnahagshrunið 2008 var komið af stað verkefnum til að sporna gegn atvinnuleysi. Verkefnin voru átaksverkefni til að auka atvinnuþáttöku og var sérstaklega hugað að hvernig mætti koma ungu fólki í vinnu sem fyrst eftir að hafa misst vinnuna. Þar sem atvinnuleysi mældist í maí lok árið 2009 alls 22,8% hjá ungu fólki á aldrinum 15 til 24 ára (Stýrihópur velferðavaktar, 2009).

Til að auka atvinnuþáttöku var bætt við námstengdum úrræðum. Það var t.d. gert auðveldara um vik að vera í námi með vinnu, vera í sumarnámi og einnig var vinnuframboð aukið. Það var líka í boði að taka þátt í úrræðinu „Atvinna með stuðningi“, sem snýst um að fólki með skerta færni fái aðstoð við að komast á vinnumarkað (Vinnumálastofnun, e.d.).

Vinnumarkaðssúrræði á vegum VIRK voru í boði fyrir einstaklinga með skerta getu til að vinna. Þeim er þá hjálpað á vinnumarkað með því að finna út hvað þeir geta og hvernig þeir komist til vinnu. Fólk fær þá útborgað að hluta til í gegnum bætur og að hluta til frá vinnustað (VIRK, 2009).

Þá var gerður samningur milli ríkis og vinnumarkaðar um að auka starfstengd úrræði til að bæta vinnuþáttöku. Markmiðið var að bæta vinnumiðlun og ráðgjöf til að draga úr atvinnuleysi. Kostnaður endurnýjaðra og bættra vinnumarkaðssúrræða var áætlað að yrði alls 113 milljónir fyrir árið 2012 og myndi þjóna alls um 73,5% fólks í atvinnuleit. Þá var áætlaður heildarkostnaður allra vinnumarkaðsaðgerða (ráðgjöf og vinnumiðlun) yrði alls 426 milljónir króna árið 2012 (Velferðarráðuneyti, Vinnumálastofnun, Alþýðusamband Íslands og Samtök atvinnulífssins, 2012).

5.5.1 Óvirkar aðgerðir

Margir hafa skoðanir á atvinnuleysisbótum, hvort bætur geri atvinnuleitendum auðveldara um vik að lifa af meðan á atvinnuleit stendur, eða að bætur hafi neikvæð áhrif þannig að fólk sem er atvinnulaust taki ekki vinnu sem bjóðist. Samkvæmt rannsóknunum þykir stuðningur meðan á atvinnuleysi stendur mikilvæg forvörn gagnvart geðsjúkdómum, félagslegri einangrun og auðveldi aðlögun á vinnmarkað eftir atvinnuleysi (Hammer, 2007).

5.5.2 Virkar aðgerðir

Samkvæmt Vinnumálastofnun mældist 4,8% atvinnuleysi í ágúst 2012, alls 8.346 manns. Af þeim hafa 7.524 verið að fullu atvinnulausir og um 3.408 manns verið án vinnu í 12 mánuði eða lengur. Af þessum tölu var ungt fólk á aldrinum 16 til 24 ára alls 14 prósent

atvinnulausra eða um 1.129 manns. Hefur ungum atvinnulausum fækkað um 729 manns á einu ári, miðað við í ágúst 2011 (Vinnumálastofnun, 2012).

Til að sporna gegn skaðlegum áhrifum atvinnuleysis eru vinnumarkaðsaðgerðir notaðar til að viðhalda og efla virkni, stuðla að endurmenntun og endurhæfingu, búa til ný störf og aðlaga fólk aftur inn á vinnumarkað. Vinnumarkaðsúrræði standa yfir í ákveðinn tíma og að þeim loknum er talið að einstaklingar geti fundið vinnu sem hæfir reynslu þeirra og áhuga samkvæmt Lögum um vinnumarkaðsaðgerðir nr. 55/2006.

Árið 2009, eftir efnahagshrunið, voru gerðar úrbætur á vinnumarkaðsaðgerðum til að ná utan um markhóp atvinnulausra. Sá hópur stækkaði mikið á skömmum tíma samfara atvinnuleysi síðla árs 2008. Endurbætur á vinnumarkaðsaðgerðum miða að því ná utan um fjölbreytileika í hópi atvinnulausra. Samkvæmt gögnum frá Vinnumálastofnun mældist atvinnuleysi árið 1996 alls 4,4% og fór almennt lækkandi til ársins 2008. Frá efnahagshruninu jókst atvinnuleysi hratt og náði hápunktí árið 2009 og er þá áætlað að það hafi verið um 9,5% (Gissur Pétursson, 3.apríl 2009).

5.5.3 Viðhorf þjónustuþega til Vinnumálastofnunar

Í maí 2012 gerði Hjörðís Sigursteinsdóttir könnun á þjónustu og gæðum vinnumarkaðsúrræða Vinnumálastofnunar. Álit atvinnulausra á vinnumarkaðsúrræðum kom fram og upplifun þeirra af atvinnuleysi. Það var 1200 manna úrtak sem könnunin tók til og var 63% svarhlutfall og könnunin var tekin frá árinu 2010 til 2011. Könnunin sýndi fram á að flestir á atvinnuleysisskrá fengu aftur vinnu, um 77%. Af þeim voru 69% sem fengu vinnu í gegnum tengslanet vina eða af eigin frumkvæði, sumir fóru í nám og voru konur þar í meirihluta, eldra fólk fór hins vegar í nám án þess að ætla sér aftur í vinnu. Ungt fólk fór í nám til að komast aftur inn á vinnumarkað og til vinnu. Hluti svarenda þiggur þjónustu frá Félagsþjónustunni og þá oftar yngra fólk, en samkvæmt könnuninni voru tiltölulega fáir á fjárhagslegri aðstoð sveitarfélaga hjá Félagsþjónustunni. Um helmingur, 50%, svarenda fannst Vinnumálastofnun vera með ágæta þjónustu og karlar vildu meira framboð vinnumarkaðsaðgerða. Mest ánægja var með reglubundna staðfestingu atvinnuleitar á vefnum og minnst ánægja var með upplýsingagjöf og viðmót starfsfólks Vinnumálastofnunar. Helmingur svarenda tók þátt í vinnumarkaðsaðgerðum, flestir fóru í átaksverkefni, konur voru ánægðari en karlar með vinnumarkaðsúrræðin, svarendur sögðu að þátttaka í þeim hefði aukið vellíðan með auknu sjálfstrausti og bættri andlegri líðan. Álit svarenda á úrbótum

sem mætti gera hjá Vinnumálastofnun voru helst að þeim fannst vanta meiri þjálfun og betra vinnuskipulag hjá Vinnumálastofnun. Álit þeirra var einnig að betra væri að einfalda skráningaferlið og auðvelda upplýsingagjöf til stofnunarinnar, einnig mætti bjóða upp á einstaklingsmiðaða ráðgjöf þar sem þarfir fólks væru hafðar að leiðarljósi því svarendur vildu fá meiri þjálfun til að finna vinnu. Í ljós kom samkvæmt niðurstöðum könnunarinnar að svarendum fannst miklu máli skipta að fá stuðning og áheyrn. Jafnframt að upplifa að Vinnumálastofnun legði áherslu á að finna einstaklingsmiðuð úrræði fyrir atvinnuleitendur með því að finna hvað hentar hverjum og einum (Hjörðís Sigursteinsdóttir, 2012).

Könnunin sýnir fram á að það skipti máli að bæta viðmót starfsmanna Vinnumálastofnunar til atvinnulausra sem þangað leita. Einnig sýnir könnunin að vinnumarkaðsúrræði skipta máli fyrir uppbyggingu sjálfsmyndar atvinnuleitenda sem auðveldi þeim endurkomu inn á vinnumarkað.

5.6 Tryggð, samviskusemi og frumkvæði - mikilvægir þættir tengdir atvinnuþátttöku

Rannsóknir McQuaid og Lindsey (2005) hafa sýnt fram á ákjósanlega þætti vinnuafsl. Eftirsóttir eiginleikar vinnuafsl eru; að vera tilfærilegt, sveigjanlegt og geta skipt um vinnu. Vinnufl sem getur skuldbundið sig til að mennta sig og nýtt menntunina í vinnu til verðmætasköpunar á vinnumarkaði. Vinnuvirkni er hugtak sem tekur til hversu viljagt og virkt fólk er til að vinna. Vinnuvirknis hugtakið getur verið tvískipt. Fyrst á þann veg að vinnuvirkni eigi við þann hóp fólks sem getur unnið og vill vinna. Einnig getur hugtakið vinnuvirkni átt við hóp fólks, sem er utan vinnumarkaðar og getur ekki unnið eða vill ekki taka þeirri vinnu sem býðst, annað hvort vegna þess að reynsla þeirra er meiri en vinnan býður upp á eða að reynsla er minni en starf krefst af vinnuafli. Það að einstaklingum finnist þeir ekki nógu hæfir eða of hæfir í þá vinnu sem býðst þykir draga úr vinnuvirkni (McQuaid og Lindsey, 2005). Samfara breytingum á vinnumarkaðinum síðustu ár hafa einnig orðið breytingar á vinnuafli og vinnugildum, en þessir þættir eru samtengdir hnattvæðingunni í nútímasamfélagi. Breytingar eru örar í nútímasamfélagi þar sem þjónusta er orðin framleiðslu-og söluvara. Í dag er krafist tölvukunnáttu og að vinnufl sé tilbúið til að fara eftir reglum og vinna til að hámarka gróða vinnuveitandans. Mikilvægt er fyrir vinnufl að geta tileinkað sér nýja þekkingu og nýtt sér hana í starfi. Tækniþekking og sölumennska eru til dæmis færnisþættir sem eru eftirsóttari í dag en fyrir 20 árum. Einnig er hæfni í hópastarfi og

samvinna ákjósanlegir eiginleikar sem vinnumarkaðurinn leitar að í fari vinnuafsls. Rannsóknir hafa sýnt að vinnuafl er eftirsóttara í vinnu þegar það getur aðlagast vinnumarkaði með því að tileinka sér starfshætti og tilbúið að taka leiðsögn. Það er því er hægt að segja að í vinnunni læri fólk hæfni og verklag sem vinnuveitendur ákveða og setja starfsfólki ramma sem það á að vinna eftir til að hámarka virkni og gróða. Vinnan krefst þess að vinnuafl geti lært að fylgja settum reglum og sýni samvinnu, vinnumarkaðurinn mótar því einstaklinga og kennir aðlögunarhæfi, tryggð og samvinnu. Því er hægt að álykta að einstaklingar sem tileinka sér námstækni í skóla og vinnu, læra ný vinnubrögð, tryggð og samvinnu eru líklegrir til að vera í vinnu og halda vinnu en einstaklingar hafa ekki lært eða kunna illa að taka leiðbeiningum og sýna samvinnu í verki (Broeck, Vansteenkiste og Witte, 2009; McQuaid og Lindsay, 2005).

5.7 Hlutverk félagsráðgjafar í úrlausnaraðgerðum

Hlutverk félagsráðgjafa er margþætt og felst í að veita einstaklingum hjálp til sjálfshjálpar. Vinnubrögð og verklag félagsráðgjafa miðast að því að finna lausnir á félagslegum vandamálum eins og t.d. atvinnuleysi hjá ungu fólki. Félagsráðgjafar afla upplýsinga um samfélagið og hagnýta sér þær til að sporna við félagslegum vandamálum (Lög um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991).

Félagsráðgjafar vinna eftir siðareglum íslenskra félagsráðgjafa og um er að ræða starfsreglur og gildi sem einkenna starfið (Embætti landlæknis, e.d.). Félagsráðgjafar taka tillit til heildarsýnar og einstaklingsbundinna þarfa, að stundum þarf ólíkar úrlausnir á ólíkum tínum og að fjölbreytileiki eigi við í nútíma samfélagi. Félagsráðgjafar bjóða upp á aðgengilega þjónustu, sem má nálgast á þjónustumiðstöðvum, einstaklingum að kostnaðarlausu. Ráðgjöf og einstaklingsbundið mat á aðstæðum einstaklings er á sérsviði félagsráðgjafa sem getur fundið mögulega lausn á því verkefni sem einstaklingur leitar aðstoðar með (Guðný Björk Eydal og Halldór S. Guðmundsson, 2012). Félagsráðgjöf felst í stuðningi sem getur verið í senn félagslegur og fjárhagslegur. Félagslegur stuðningur er öllum í boði en réttur einstaklings til fjárhagsstuðnings hjá félagsþjónustu er metinn í hverju tilviki fyrir sig samkvæmt lögum nr. 40/1991 um félagsþjónustu sveitarfélaga. Markmið þessara laga er að veita einstaklingum fjárhagslega aðstoð sem byggist á samhjálp og hugsjón um að bæta lífskjör þeirra, sem eru í þörf fyrir aðstoð til að geta lifað með reisn og viðhaldið

heilbrigði til að varna félagslegum vandamálum (Lög um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991).

5.8 Vinnan sem aðlögunartæki

Fólk sem hefur vinnu aðlagast betur að samfélaginu og umhverfinu. Þar sem vinnuþátttaka aðlagar fólk að samfélagsaðstæðum eins og Marienthal rannsóknin (1933) sýndi fram á. Það er mikilvægt að ungt fólk fái tækifæri og möguleika til að stunda vinnu, afla sér þekkingar, reynslu og tekna sér til framfærslu og verið sjálfbjarga í daglegu lífi. Að vinna er aðlögun að vinnumarkaði og því er atvinnuþátttaka mikilvæg hverjum einstaklingi. Vinnuþátttaka bætir líðan og líf einstaklinga, sem upplifa sig þá sem hluta af heild. Með atvinnuþáttöku nær fólk betri festu og tengslum innbyrðis, hefur yfirlýstum tilgangi að gegna og nýtir tíma sinn í uppbyggilegar aðgerðir, sem það fær laun og lífsgæði fyrir (Julkunen, 2001).

Fólk í vinnu lærir verkskipulag og að fylgja reglum stofnana, sem kenna því að fylgja lögmætum leiðum í samfélaginu til öflunar tekna og lífsgæða (Guðný Björk Eydal o.fl., 2012). Þegar lögum er framfylgt eru meiri líkur á fólk nái endum saman með atvinnu og að það nái að framleiða það sem þarf til að halda samfélagi gangandi. Vinna sem aðlögunartæki er einnig þegar ungu fólk er kennt að vinna með því að komast á vinnumarkað og nýta þar menntun sína og auka færni til daglegrar verkefnastjórnunar (Julkunen, 2001). Ungu fólk er mikilvægt að komast sem fyrst til vinnu eftir að námi lýkur til að aðlagast samfélagsháttum og ná festu og aðlögun í samfélaginu. Þessi festa er mikilvæg í ljósi rannsókna Hammer (2000) sem sýna að atvinnuleysi getur valdið geðheilsu erfiðleikum og öðrum félagslegum vandkvæðum sem aftur geta valdið örorku og öðrum langvinnum félagslegum erfiðleikum (Hammer, 2000).

6 Lokaorð

Hér verður leitast við að draga saman helstu niðurstöður og reifa þær með hliðsjón af rannsóknarsprungningnni.

Atvinnuleysi ungs fólks í dag er félagslegur vandi þó atvinnuleysið hafi minnkað frá því það mældist mest árið 2009. Vinnumarkaðsaðgerðir og átaksverkefni hafa átt sinn þátt í að minnka atvinnuleysi og hafa stuðlað að meiri virkni meðal ungra atvinnulausra. Almennt er fólk meðvitað um skaðleg áhrif atvinnuleysis og að stöðugt þarf að vinna að þróun úrræða til að draga úr þeim áhrifum, sérstaklega meðal ungs fólks, þar sem sá hópur getur átt í langvarandi vanda ef hann nær ekki fótfestu á vinnumarkaði eftir atvinnumissi. Félagslegar afleiðingar vegna atvinnuleysis ungs fólks eru helst, óvirkni og einangrun, tekjumissir og vanlíðan, sem sýna sig samkvæmt rannsóknum verða mjög neikvæðar og hamli enn frekar framtíðar atvinnuþáttöku viðkomandi einstaklinga.

Vinnumarkaðsaðgerðir hafa þróast og verið endurbættar umtalsvert frá efnahagshruninu 2008. Margt hefur tekist vel og atvinnuleysi mælist minnkandi þó það sé enn hátt í sögulegu samhengi. Það er stöðugt verið að vinna að úrbótum á vinnumarkaðsaðgerðum og í því sambandi er litið til annara Norðurlanda um fordæmi þess hvað virkar vel. Samkvæmt reynslunni og núverandi þekkingu á afleiðingum atvinnuleysis, þá er nám og starfsreynsla mikilvæg forvörn. Eins er mikilvæg forvörn gegn atvinnuleysi ungs fólks, fólgin í því að bæta virkni og aðgengi að vinnuþjáfun- og starfsþjálfunarúrræðum. Þá er ákveðin forvörn fólgin í því að viðhalda umræðu um málefni atvinnuleitenda í fréttamiðlum, m.a. til að auka skilning fólks og sameiginlega meðvitund um mikilvægi vinnunnar fyrir samfélag og heilsu manna.

Atvinnuleysi var nær óþekkt á Íslandi á árunum 2005 til 2008, og nánast allir gátu fengið vinnu og haft tekjur sér til framfærslu. Breytingin sem varð í kjölfar efnahagshrunsins var mjög hröð þar sem atvinnuleysi náði hámarki á árinu 2009. Síðan hefur atvinnuleysi farið lækkandi almennt samkvæmt mælingum, einnig meðal ungs fólks. Það hefur verið unnið að því að hjálpa ungu fólk, sérstaklega til náms- og starfstengdra úrræða sem virðast hafa virkað.

Vinnusemi og virkni er fólk mikilvæg, því hafi fólk ekki eitthvað fyrir stafni, hvort sem það er vegna atvinnuleysis eða félagslegra vandamála, er viðbúið að það skapi erfiðleika fyrir einstaklinginn og nærumhverfi hans og þar með samfélagslegan vanda. Það er kostanaðarsamt að greiða atvinnulausum bætur en það verður einnig dýrt fyrir samfélagið ef

fólk veikist í kjölfarið vegna aðgerðaleysis og atvinnuleysis. Atvinnuleysi er því sérstaklega skaðlegt heilsu ungs fólks sem er í sérstakri áhættu við langtímaatvinnuleysi. Eru það helst erfiðleikar tengdir geðheilsu og vanlíðan. Til að sporna við atvinnuleysi, sérstaklega langtímaatvinnuleysi, meðal ungs fólks mætti hugsanlega leita fleiri leiða t.d. með því að skima eftir þeim hópi ungra atvinnuleitenda sem eiga atvinnulausa foreldra. Þannig mætti leita lausna til þess að koma í veg fyrir kynslóðaflutning atvinnuleysis. Skaðleg áhrif atvinnuleysis virðast ráðast af tímalengd þess, bakgrunni einstaklings og fjölskylduaðstæðum og tengslum hans við aðra. Þá er það áhugavert rannsóknarefni að skoða hvað verður um börn þeirra foreldra sem eru atvinnulausir til lengri tíma og skoða hvort þau læra að vinna og aðlagast í gegnum vinnuna eða eru þau atvinnulaus?

Atvinnuleysi er svo mikið meira en það eitt að missa vinnuna, missa tekjur og að fara út af vinnumarkaði. Atvinnuleysi felur í sér að missa hlutverk í lífinu og í samfélaginu. Samfélagið þarf því að gæta ungs fólks sérstaklega og tryggja að það fái atvinnu að loknu námi. Þar virkar nám vel sem aðlögunartæki á vinnumarkaði þegar því er beitt samhliða ráðgjöf og félagslegum stuðningi. Langtímaðgerðaleysi vegna atvinnuleysis hefur einnig önnur skaðleg áhrif í samfélaginu, þegar það gerir fólk óvinnufært og ósjálfbjarga, sem verður síðan íþyngjandi fyrir heilbrigðisþjónustuna og veldur kostnaði fyrir samfélagið.

Reynslan sýnir að Íslendingar eru dugleg þjóð sem hefur unnið sig úr erfiðleikum í gegnum tíðina. Samfélagið er ekki fjölmennt og yfirlýst gildi samfélagins byggja á mikilvægi fjölskyldunnar, tengsla og samhjálpar. Vegvisir út úr erfiðleikum eins og atvinnuleysi ungs fólks, ætti því að grundvallast á þessum viðhorfum um samvinnu og tengsl samhliða jákvæðu viðhorfi um að vinna sig út úr erfiðum aðstæðum. Úrræði gegn atvinnuleysi geta verið margvísleg og sannarlega ekki víst að neitt eitt dugi, heldur að margar aðferðir þurfi til. Fólk er misjafnlega fljótt að verða virkt og sýnir virkni á margan hátt. Aðgerðir samfélagsins til að auka atvinnuþáttöku almennt og sérstaklega ungs fólks, þurfa því að vera af ýmsum toga. Lausnirnar gætu verið að afmarka enn frekar þau úrræði sem hafa virkað í okkar samfélagi og hjá öðrum þjóðum. Leita eftir því hvaða sameiginlegu þættir styðja við aðlögun á vinnumarkaði og setja fram áætlun og markmið samkvæmt því. Einnig að virkja enn betur þær stofnanir sem sinna atvinnulausum og ungu fólk, skrá skipulega niður og samræma skrár yfir þá sem eru án vinnu og á þann hátt sé fylgst betur með framvindu mála, atvinnuþáttöku og lögð til úrræði sem miða að því að koma ungu fólk sem fyrst í virkni og til vinnu.

7 Heimildaskrá

Broeck, Van den A., Vansteenkiste, M., Lens, W. og Witte, De H. (2010). Unemployment Individuals' Work Values and Job Flexibility: An Explanation from Expectancy-Value Theory and Self Determination Theory. *Applied Psychology-An international review*, 59.

Embætti landlæknis. (e.d). *Siðareglur félagsráðgjafa*. Sótt þann 07.04.2013 af <http://www.landlaeknir.is/gaedi-og-eftirlit/heilbrigdisstarfsfolk/starfsleyfi/sidareglur/item13340/>

Erla Jóhannesdóttir og Sigrún Ásdís Sigurðardóttir. (2010). *Áhrif atvinnuleysis á líðan ungs fólks á aldrinum 18-22 ára*. Óbirt BA-ritgerð. Háskólinn á Akureyri, Hug- og félagsvíndasvið.

Gissur Pétursson. (2009). Vinnumálastofnun. *Námsstefna um vinnumarkaðsúrræði*. Glærur sóttar þann 30.10.2012 af <http://www.velferdarraduneyti.is/radstefnur/nr/4327>

Guðný Björk Eydal og Halldór S. Guðmundsson. (2012). *Félags- og velferðarþjónusta sveitarfélaga*. Í Guðný Björk Eydal og Stefán Ólafsson (ritstjórar), *Þróun velferðarinnar 1988 – 2008* (bls. 168-170). Félagsvíndastofnun Háskóla Íslands.

Guðný Björk Eydal, Halldór S. Guðmundsson og Tómas B. Bjarnason. (2012). Atvinnuleysi og vinnumarkaðsúrræði. Í Guðný Björk Eydal og Stefán Ólafsson (ritstjórar), *Þróun velferðarinnar 1988 – 2008* (bls. 185-206). Félagsvíndastofnun Háskóla Íslands.

Hagstofa Íslands. (e.d). *Helstu skilgreiningar og aðferð við vigtun. Talnaefni. Laun, tekjur og vinnumarkaður: Aðferðir og flokkun*. Sótt þann 28.03.2013 af <http://www.hagstofa.is/Pages/967>

Hagstofa Íslands. (2013). *Vinnumarkaðsrannsókn, febrúar 2013*. Sótt þann 26.03.2013 <http://www.hagstofa.is/Pages/95?NewsID=9939>

Hagtíðindi .(2012). *Statistical Series. Laun, tekjur og vinnumarkaður. Vinnumarkaður á 3.ársfjórðungir 2012-Labour market statistics, 3rd quarter 2012*, 35.

Hammer, T. (2007). Labour market intergration of unemployed youth from a life course perspective: The case of Norway. *International Journal of Social Welfare*, 16, bls.249-257.

Hammer, T. (2000). Mental health and social exclusion among unemploymed youth in Scandinavia: A comparative study. *International Journal of Social Welfare*, 9, bls. 53-63. Sótt af Ebscohost þann 3.9.2012.

Hammer, T. (1999). The Influence of Different Compensation Levels of Unemployment Benfits on Job Chances among Unemployed Youth: A Comparative Study of the Nordic Countries. *Acta Sociologica*, 42. Oslo: Norway.

Hjörðís Sigursteinsdóttir. (2012). *Könnun á þjónustu og gæðum vinnumarkaðsúrræða Vinnumálastofnunar*. Rannsókna- og þróunarmiðstöð Háskólangs á Akureyri: Vinnumálastofnun.

Hrafnhildur Tómasdóttir. (2010). *Ungt fólk til athafna. Fræðslumiðstöð atvinnulífsins*: Gátt, ársrit. 2010. (Bls. 36-42). Sótt þann 31.03.2013 af http://www.frae.is/files/G%C3%A1tt_2010_web_036-042_1799886182.pdf

- Israel, J. (1981). *Samfélagið: Fjölskyldan-vinnan-ríkið* (Auður Styrkársdóttir þýddi). Reykjavík: Mál og menning.
- Jacob, M. (2008). Unemployment benefits and parental resources; What helps the young unemployed with labour market integration? *Journal of Youth Studies*, 11, bls. 147-163. Sótt af Ebscohost þann 7.9. 2012.
- Jiang, L. (2012). Several Thoughts on Alienated Labor Theory by Marx. *Asian Social Science. Canadian Center of Science and Education*, 8.
- Julkunen, I. (2001). Coping and Mental Well-being among Unemployed Youth-A Northern European Perspective. *Journal of Youth Studies*, 4. Sótt af Ebscohost þann 3. 9. 2012.
- Keeley, B. (2007). *Human Capital: The Power of Knowledge (Oecd Insights). How what you know shapes your life*. OECD: France.
- Kristinn. (2013). Rúmlega 60 lögfræðingar atvinnulausir. *Morgunblaðið*. Sótt þann 27.03.2013 af http://www.mbl.is/frettir/innlent/2013/03/25/yfir_60_logfraedigar_atvinnulausir/
- Lög um atvinnuleysistryggingar nr. 54/2006*
- Lög um félagsþjónustu sveitarfélaga nr. 40/1991*
- McQuaid, W., R. og Lindsey, C. (2005). The Concept of Employability. *Urban Studies*, (42), (bls. 197-219). Sótt af Ebscohost þann 9. 9. 2012.
- Nicolausson, U. (1985). *Hugsaðu um heilsuna*. (Örnólfur Thorlacius, Andrés Kristjánsson og Arngrímur Torlacius þýddu). Reykjavík: Iðunn.
- Norden. (2010). *Ráðherrar vilja sporna gegn atvinnuleysi ungs fólks með aukinni áherslu á starfsnám og starfsþjálfun*. Sótt þann 26.03.2013 af <http://www.norden.org/is/doefinni/frettir/radherrar-vilja-sporna-gegn-atvinnuleysi-ungs-folks-med-aukinni-aherslu-a-starfsnam-og-starfsthjalfun/>
- Nordlund, M. (2011). What works best when? The role of active labour market policy programmes in different business cycles. *International Journal Of Social Welfare*, 20, bls 43-54. Sótt af Ebscohost þann 20.10.2012.
- Velferðarráðuneyti, Vinnumálastofnun, Alþýðusamband Íslands og Samtök atvinnulífssins. (2012). *Samkomulag milli Velferðarráðuneytis, Vinnumálastofnunar, Samtaka atvinnulífsins og Alþýðusamband Íslands varðandi tilraunaverkefni um þjónustu við atvinnuleitendur*. Sótt þann 06.03.2013 af http://www.sa.is/files/Samkomulag%20%20milli%20velfer%C3%B0oarr%C3%A1%C3%B0uneytis,VMS,%20SA,%20og%20AS%C3%8D_1430286463.pdf
- Scanlan, N., J. og Bundy, C., A. og Matthews, R., L. (2011). Promoting wellbeing in young unemployed adults: The importance of identifying meaningful patterns of time use. *Australian occupational Therapy Journal*, 58, bls.111-119.
- Shaw, H., W. (1978). *Marx's Theory of History*. Hutchinson of London.
- Stefanía Óskarsdóttir. (2009, 20. apríl). Stjórnmalamennina aftur í business? *Pressan*, (5. Árgangur). Sótt þann 29.03.2013 af http://www.pressan.is/pressu_pennar/LesaStefaniu/stjornmalamennina-aftur-i-business

Stefán Ólafsson. (2012). *Inngangur: Lífskjörin 1988 og 2008*. Í Guðný Björk Eydal og Stefán Ólafsson (ritstjórar), *Þróun velferðarinnar 1988 – 2008* (bls. 12-27). Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.

Stefán Ólafsson. (1999). *Íslenska leiðin*. Tryggingastofnun ríkisins: Háskólaútgáfan.

Stefán Ólafsson. (2005). *Örorka og velferð á Íslandi og í öðrum vestrænum löndum*, (bls.1-35). Rannsóknarstöð þjóðmála: Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.

Stýrihópur velferðavaktar. (2009). *Stöðuskýrsla 29. Júní 2009 vinnuhóps um áhrif efnahagskreppunnar á ung fólk 15-25 ára*. http://www.velferdarraduneyti.is/media/velferdarvakt09/27082009_ungtfollk_stoduskyrsla.pdf

Tinna Laufey Ásgeirs dóttir. (2012). *Heilsa og Lífskjör*. Í Guðný Björk Eydal og Stefán Ólafsson (ritstjórar), *Þróun velferðarinnar 1988 – 2008* (bls. 323-337). Félagsvísindastofnun Háskóla Íslands.

Tryggingastofnun. (e.d). *Örorkulífeyrir*. Sótt þann 28.03.2013 af <http://www.tr.is/oryrkjar/ororkulifeyrir/>

Tyree, M. og Kendrick, J. M., og Block, S. (2011). Strengthening the role of the employee: An analysis og supported employment using Social role valorization theory. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 35.

Vinnumálastofnun. (e.d). *Atvinna með stuðningi*. Sótt þann 26.03.2013 af <http://www.vinnumalastofnun.is/atvinnuleitandi/atvinna-med-studningi/>

Vinnumálastofnun. (2012). *Velferðaráðuneytið; Horfur ár vinnumarkaði, þróun atvinnuleysis og útgjöld Atvinnuleysistryggingsjóðs*, (bls.1-15). Sótt þann 07.03.2013 af http://www.velferdarraduneyti.is/media/velferdarvakt09/VEL_Atvinnuhorfur_03092012.pdf

Vinnumálastofnun. (2004). *Fréttir vinnumálastofnunar; Atvinnuleysi ungs fólks*. Sótt þann 31.03.2013 af <http://www.vinnumalastofnun.is/vinnumalastofnun/frettir/nr/746/>

Virk Starfssendurhæfingasjóður. (e.d). *Getur VIRK hjálpað þér?* Sótt þann 26.03.2013 af http://www.virk.is/page/einstaklingar_radgjafi_hja_sjukrasjodi